

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра педагогіки та психології, факультет № 3

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

із навчальної дисципліни

«ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

обов'язкових компонент

освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (психолог ювенальної превенції)

Харків 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 21.12.2023 № 11

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 3
Протокол від 20.12.2023 № 13

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін ХНУВС
Протокол від 21.12.2023 № 11

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та психології (Протокол від 14.12.2023 № 20)

Розробник:

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3, кандидат педагогічних наук ХНУВС **Павло ЧЕРВОНІЙ**.

Рецензенти:

1. доцент кафедри психології, педагогіки та філології Харківської державної академії культури, кандидат психологічних наук, доцент **Ігор ВІДЕНЕСЬ**
2. професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС кандидат психологічних наук, доцент **Світлана ХАРЧЕНКО**

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю	
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття		Самостійна робота
Семестр № 4							
Тема № 1 Предмет, проблеми і методи психолого-педагогічного дослідження	8	2	2			4	залік
Тема № 2 Теоретичні питання виховання	8	2	2			4	
Тема № 3 Соціально-психологічні аспекти виховання	8	2	2			4	
Тема № 4 Виховання у молодшому та ранньому віці	8	2	2			4	
Тема № 5 Психологічні особливості виховання у дошкільному та молодшому шкільному віці	8	2	2			4	
Тема № 6 Виховання підлітків та юнаків	8	2	2			4	
Тема № 7 Вступ у теорію навчання	8	2	2			4	
Тема № 8 Навчання у молодшому та ранньому віці	10	2	2			6	
Тема № 9 Психологічні особливості навчання у дошкільному віці	10	2	2			6	
Тема № 10 Навчання молодших школярів	10	4	4			6	
Всього за семестр № 4	90	22	22			46	

2. Методичні вказівки до семінарських занять

ТЕМА № 1. ПРЕДМЕТ, ПРОБЛЕМИ І МЕТОДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Семінарське заняття «Предмет, проблеми і методи психолого-педагогічного дослідження».

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформулювати уяв про навчальну діяльність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Предмет психології виховання і навчання.
2. Основні проблеми педагогічної психології.
3. Методи педагогічної психології.

Методичні вказівки.

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що виховання і навчання входять у зміст педагогічної діяльності. Виховання є процес організованого і цілеспрямованого впливу на особистість дитини з метою формування світогляду, моралі, мотивації, рис і якостей характеру.

Навчання - організований і цілеспрямований процес передачі знань, умінь і навичок, основною метою якого є формування та розвиток пізнавальної сфери особистості дитини.

Виховання і навчання є різні, але взаємно пов'язані боку єдиної педагогічної діяльності. Вони завжди реалізуються спільно. Відокремити навчання від виховання неможливо. Виховуючи дитину, ми завжди його чогось навчаємо, а займаючись навчанням, одночасно і виховуємо.

Проте, обидва ці процеси в аналітичних цілях розглядаються окремо, оскільки за своїми цілями, змістом, методами розрізняються.

Методи виховання стосуються формування соціально значущих якостей особистості, передачі соціальних цінностей і соціальних установок, а також почуттів, норм і правил поведінки.

Методи навчання включають в себе прийоми передачі знань від однієї людини до іншої, а також формування в учнів умінь і навичок.

Таким чином, предметом педагогічної психології є вивчення психологічних закономірностей виховання та навчання дітей у різні періоди їх вікового розвитку.

Особливу увагу при вивченні процесів виховання і навчання психологи звертають на зміст навчальних предметів і цілі виховних впливів з точки зору ефективності та можливості їх досягнення. Психологів цікавить розвиваючий ефект будь-якого навчання і виховання.

Завдання педагогічної психології.

1. Важливим психолого-педагогічним аспектом навчання і виховання є правильна оцінка його результатів, визначення того, що і наскільки дійсно змінилося у дитини під впливом застосування методів, змісту і засобів навчання і виховання. Це пов'язано з такою областю психологічного дослідження, яка стосується психодіагностики.

2. Аналіз вікових та пізнавальних особливостей дітей показує, що в кожному віці навчання і виховання дітей має свої особливості і в разі потреби має будуватися по-різному з урахуванням цих особливостей. Те, що підходить для підлітків і старших школярів, ймовірно, не цілком годиться для дошкільнят та дітей молодшого шкільного віку. Те, що може дати непоганий ефект в дошкільному та молодшому шкільному віці не матиме того ж результату в середніх і старших класах. Тому наступне завдання пед. психології полягає в тому, щоб виробити науково обґрунтовані рекомендації з обліку вікових особливостей дітей при визначенні цілей, змісту і методів навчання і виховання з розрахунком на те, щоб забезпечити максимально швидке просування дітей різного віку в психологічному розвитку.

3. Особливу область дослідження в педагогічній психології становить психологія вчителя. Йдеться про те, якими загальними і специфічними професійними якостями повинні володіти педагоги для того, щоб добре навчати дітей і щоб на їх особистому прикладі могли формуватися і розвиватися як особистості діти. Спеціальну тему всередині цієї проблематики становлять зміст і методи психологічної підготовки педагогів у вищих навчальних закладах.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що у психології навчання і виховання дітей є ряд проблем, теоретичне і практичне значення яких визначає виділення і існування цієї галузі знань. Розглянемо ці проблеми докладніше.

Однією з найважливіших у розвитку дітей є проблема знаходження і максимально можливого використання для розвитку кожного сензитивного періоду в житті дитини. Проблематичність цього питання полягає в тому, що, по-перше, невідомі всі сенситивні періоди розвитку інтелекту і особистості дитини, їх початок, тривалість і кінець. По-друге, в житті кожної дитини вони, мабуть, індивідуально своєрідні, наступають у різний час і протікають по-різному. Труднощі, пов'язані з практичним педагогічним рішенням цієї проблеми, складаються також в тому, щоб точно визначити ознаки початку сензитивного періоду, а також комплекси психологічних якостей дитини, які можуть формуватися і розвиватися в межах того чи іншого сензитивного періоду. У педагогічній психології наших днів по більшості з названих питань немає однозначної відповіді.

Має місце проблема, яка стосується зв'язку, що існує між свідомо організовуються педагогічним впливом на дитину і його психологічним розвитком. Чи веде навчання і виховання розвиток за собою, або дитина набуває в результаті нього тільки певний комплекс знань, умінь і навичок, які не визначають собою ні його інтелектуальне, ні моральний розвиток? Як пов'язані між собою біологічне дозрівання організму, навчання і розвиток дитини? Чи впливає навчання на дозрівання, і якщо так, то до яких меж, чи зачіпає це вплив принципове вирішення питання про співвідношення навчання і розвитку?

Наступна з проблем стосується загального і вікового поєднання навчання і виховання. Кожен вік дитини відкриває свої можливості для його інтелектуального та особистісного зростання. Чи однакові вони для всіх дітей і як оптимальним чином використовувати ці можливості? Чому віддати пріоритет в кожній конкретний період життя дитини - навчання або виховання - і як визначити, в чому в даний момент його життя дитина найбільше потребує когнітивно-інтелектуальному або особистісному розвитку? Яким чином в єдиному педагогічному процесі об'єднати виховні і навчальні впливи для того, щоб вони взаємодоповнюють один одного і спільно стимулювали розвиток?

Четверта проблема - проблема системного характеру розвитку дитини і комплексності педагогічних впливів. Вона має перш за все теоретичний інтерес, але від знаходження правильного вирішення даної проблеми прямо залежить і практика. Суть даної проблеми полягає в тому, щоб представити розвиток дитини як прогресивне перетворення безлічі його когнітивних і особистісних властивостей, кожне з яких можна розвивати окремо, але розвиток

кожного позначається на становленні безлічі інших властивостей і в свою чергу залежить від них. За якими законами розвивається система психологічних якостей дитини і в чому полягають ключові впливи на неї?

В рамках педагогічної психології вирішується проблема психологічної готовності дітей до свідомого виховання та навчання. Вирішуючи її, необхідно не тільки точно визначити, що фактично означає психологічна готовність до навчання і виховання, але також з'ясувати, в якому сенсі слова слід цю готовність розуміти. Чи то в сенсі наявності у дитини задатків або вже розвинутих здібностей до виховання і навчання, то чи в сенсі наявного рівня розвитку і зони найближчого розвитку дитини, то чи в сенсі досягнення певної ступені інтелектуальної та особистісної зрілості.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що психологічними засадами педагогічного процесу. Задачами психологічного забезпечення педагогічного процесу. Загальними проблемами педагогічної психології: проблема сензитивних періодів; проблема зв'язку педагогічного впливу з психологічним розвитком дитини; проблема співвідношення навчання і виховання; проблема системного характеру розвитку дитини і комплексності педагогічних впливів; проблема впливу спадковості та середовища на психологічний і поведінковий розвиток дитини; проблема забезпечення індивідуалізації навчання; проблема соціальної адаптації та реабілітації.

Теми рефератів

1. Основні проблеми педагогічної психології.
2. Взаємозв'язок вікової психології й педагогічної психології в системі психологічних знань про людину.
3. Взаємозв'язок методології, методів і методик психолого-педагогічного дослідження.
4. Формуючий експеримент як один з основних методів педагогічної психології.

Література

Основна: 6 (с. 13-18), 7 (с. 12-15), 8 (с. 45-54), 9 (с. 26-27), 11 (с. 56-89).
Допоміжна 1 (с. 25), 7 (с. 10-12), 9 (с. 45-87).

ТЕМА № 2. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ВИХОВАННЯ.

Семінарське заняття «Теоретичні питання виховання».

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформулювати уявлення про навчальну діяльність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Мета виховання.
2. Засоби і методи виховання.
3. Інститути виховання.
4. Теорії виховання.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що виховання - друга після навчання сторона соціалізації особистості дитини, придбання ним життєвого досвіду. На відміну від навчання, де центром уваги є становлення і розвиток пізнавальних процесів людини, його здібностей, набуття нею знань, умінь і навичок, виховання ж націлене на формування людини як особистості, його світогляду, ставлення до людей, формування соціально важливих якостей особистості. Виховання - це не окремий процес, а певна сторона навчання, що стосується здебільшого соціальних умінь і соціального досвіду.

Вихованням, його науковим обґрунтуванням, крім психології, займаються філософія, соціологія та педагогіка. Але без психології основні проблеми виховання не можуть бути не тільки вирішені, а й правильно поставлені. Так як їх розуміння залежить від знання психології особистості. Людських взаємин, психології різних спільнот. Представляючи ті чи інші, які підходять для всіх дітей або спеціальні, що застосовуються в основному для дітей певного віку рекомендації, ми будемо спиратися на дані, запозичені як із загальної психології, так і з психології вікового розвитку.

Виховання починається з визначення його цілей. Головне завдання виховання - формування дитини як особистості, що володіє тими корисними якостями, які необхідні для життя в суспільстві. Цілі виховання не встановлюються раз і назавжди і не є постійними в будь-якому суспільстві. Змінюється система суспільного устрою і соціальні відносини - змінюються цілі виховання. Всякий раз вони задаються у вигляді вимог, які пред'являють до особистості людини нові тенденції розвитку суспільства.

До розряду вічних цінностей, які не мають історичних і державних кордонів, відносяться загальнолюдські моральні цінності. Вони-то в першу чергу і визначають собою мети виховання на всіх етапах соціальної історії. Такі цілі пов'язані з поняттями добра і зла, порядності, гуманності і любові до природи. Це ще і духовність, свобода, відповідальність особистості за те, що відбувається з нею і навколо неї, порядність, скромність, людяність, доброта.

Духовність означає пріоритет високих моральних ідеалів над швидкоплинними потребами і потягами. У особистості, що розвивається це виражається в її постійному прагненні до морального самовдосконалення. Свобода є прагнення до внутрішньої і зовнішньої незалежності людини, що супроводжується обов'язковою визнанням відповідних прав за будь-який інший особистістю, незалежно від її соціального стану, національної, релігійної, політичної, класової та іншої приналежності. Відповідальність - зворотна сторона і незмінний супутник свободи там, де свобода є дійсне благо для особистості. Свобода без відповідальності - це безвідповідальність, відповідальність без свободи - це рабство. Те й інше взаємно можуть стати самими собою лише тоді, коли вони поєднуються і взаємно один одного доповнюють. Загальна мета виховання полягає в тому, щоб зробити дітей високо моральними, духовно багатими, внутрішньо вільними і відповідальними особистостями.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що під засобами виховання розуміються способи ор-

ганізованого і неорганізованого впливу, за допомогою яких одні люди (вихователі) впливають на інших людей (вихованців) з метою сформувати у них певні психологічні якості і форми поведінки. Саме під засобами психологічного впливу на особистість ми будемо розуміти вживаються вихователем дії, спрямовані на зміну особистості вихованця. До них можна віднести різноманітні види навчання, пов'язані з формуванням вчинків людини, переконання, навіювання, перетворення пізнавальної сфери, соціальних установок.

Засобом виховання є особистий приклад вихователя, зразки поведінки, демонстровані оточуючими людьми, вчинки, описувані як нормативні і високо оцінюються в педагогічній, художньої, публіцистичної та іншої літератури. Виховний вплив на людину як особистість може надати всі, що так чи інакше особистісно зачіпає його і здатне вплинути на його психологію і поведінку.

Засоби виховання за характером впливу на людину можна розділити на:

- Прямі, що включають в себе безпосередньо особистісний вплив однієї людини на іншу, що здійснюється при прямому спілкуванні один з одним. Особливістю і гідністю прямого, особистого виховного впливу однієї людини на іншу є те, що тут в справу вступають такі види навчання, як зараження, наслідування і навіювання, засновані на ефективному механізмі викарного навчання. Даний засіб є єдиною можливістю на ранніх етапах дитячого розвитку, коли дитина ще не розуміє звернену до неї мову. Недоліком даного засобу виховання є персональна і тимчасова обмеженість його застосування.

- Непрямі містять вплив, що реалізуються за допомогою будь-яких засобів, без особистих контактів один з одним вихователя і вихованця (читання книг, посилення на думку авторитетної людини і т.п.). Непряме виховний вплив, здійснюване через книги, засоби масової інформації від однієї людини до іншої, може бути різнобічним і як зазвичай тривалим. Але таке виховний вплив позбавлене живої життєвої емоційної сили, яку має людина, надаючи пряму виховний вплив на іншого. Такий засіб впливу має і вікові обмеження, воно може бути застосовано лише до дітей, вже володіє промовою, який вміє читати і розуміти моральний сенс сказаного або прочитаного.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що під інститутами виховання розуміються громадські організації та структури, які покликані надавати виховний вплив на особистість. Найбільш відомі для нас інститути виховання - це сім'я і школа. Формально на них лежить основна частка відповідальності за формування і розвиток особистості дитини. Однак фактично в сучасних умовах школа і сім'я не завжди домінують в виховних впливах, і їх вплив нерідко врівноважується і навіть переважається впливом багатьох інших соціальних інститутів, засобів масової культури та інформації, друзів, однолітків, позашкільних і позасімейних організацій.

Проте, традиційно головним інститутом виховання є сім'я. Те, що дитина в дитячі роки набуває в сім'ї, він зберігає протягом усього подальшого життя. Важливість сім'ї як інституту виховання обумовлена тим, що в ній дитина знаходиться протягом значної частини свого життя, і по тривалості свого впливу на особистість жоден з інститутів виховання не може зрівнятися з сім'єю. У

ній закладаються основи особистості дитини, і до вступу в школу він вже більш ніж на половину сформувався як особистість.

Сім'я може виступати в якості як позитивного, так і негативного фактора виховання. Позитивний вплив сім'ї на особистість дитини полягає в тому, що ніхто, крім найближчих для нього в сім'ї людей, - матері, батька, бабусі, дідусі, брата, сестри, не відноситься до дитини краще, не любить його так і не піклується стільки про нього. Сім'я - це той інститут, який забезпечує дитину необхідним мінімумом спілкування, без якого він ніколи не зміг би стати особистістю. І разом з тим ніякий інший соціальний інститут не може потенційно нанести стільки шкоди у вихованні дітей, скільки може зробити родина.

Виховний вплив сім'ї, проте обмежена. Воно зазвичай не виходить за рамки індивідуальних можливостей членів сім'ї, їх власного рівня розвитку, інтелектуальної і культурної підготовленості, умов життя. У цьому плані школа та інші соціальні інститути перебувають у більш сприятливому становищі.

У школі розвивається дитина проводить значну частину свого часу, до 10-11 років, навчаючись з 6-7 до 16-17 років. Там його виховують вчителі однокласники. Кожен новий людина, з яким дитина спілкується в школі, несе для нього щось нове, і в цьому сенсі школа надає широкі можливості для надання різноманітних виховних впливів. У школі, крім того, виховання може здійснюватися через навчальні предмети гуманітарного циклу: літературу, історію і т.д. Але є в шкільному вихованні і слабкі сторони, одна з них - знеособленість. Для вчителів, на відміну від близьких родичів, всі діти однакові, і всім їм приділяється (або не приділяється) приблизно рівну увагу. У той же самий час ми знаємо, що кожна дитина - індивідуальність і вимагає особливого підходу, що не припускає рівного ставлення. Даний недолік може бути усунутий за рахунок вдалого поєднання сімейного та шкільного виховання, їх взаємодоповнення. Особливо це необхідно в початкових класах школи.

Через пресу, радіо, телебачення та інші засоби масової інформації (ЗМІ) також здійснюються досить широкі і різноманітні виховні впливи. Перевага даних коштів виховного впливу полягає в тому, що тут в якості джерела виховних впливів можна використовувати кращих фахівців, кращі зразки і досягнення, «тиражуючи» їх в потрібній кількості через відповідні технічні засоби і повторно відтворюючи стільки раз, скільки буде потрібно. Готуючи літературу для дітей, фільми, радіо- і телепередачі, можна заздалегідь ретельно обмірковувати їх зміст, зважити і оцінити можливий виховний вплив. Недолік ЗМІ - впливу цього джерела розраховані на середню особистість і можуть не дійти до кожної дитини, тобто вони не індивідуалізовані і не передбачають «зворотний зв'язок».

Відповідаючи на четверте питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що під теоріями виховання мається на увазі концепції, що пояснюють походження, формування та зміна особистості, її поведінки під впливом виховання. Як наукової бази для таких теорій виступають психологічна теорія розвитку особистості, соціальна психологія, вікова психологія.

Одна з теорій виховання - її називають біогенной - поширена в формі системи переконань в повсякденній свідомості, не має багато прихильників серед учених. Вона стверджує, що особистісні якості людини в основному переда-

ються у спадок і мало змінюються під впливом умов життя. Свого часу, переважно до XVIII-XIX ст., Вона була досить популярною серед філософів, лікарів і педагогів і зробила істотний вплив на ті концепції виховання, які з'явилися на рубежі XIX - XX ст.

Друга теорія за змістом являє собою повну протилежність першої, її називають соціогенного. Дана теорія стверджує, що все, що є особистісного в людині, виникає при його житті під впливом соціальних умов і в принципі піддається вихованню, починаючи від темпераменту і закінчуючи моральними почуттями і установками.

Теми рефератів

1. Виховання – як одна із центральних категорій педагогічної психології.
2. Проблема цілей виховання. Ціль виховання в різних педагогічних концепціях.
3. Критерії й показники вихованості людини.
4. Взаємозв'язок навчання й виховання.

Література

Основна: 6 (с. 13-18), 7 (с. 12-15), 8 (с. 45-54), 9 (с. 26-27), 11 (с. 56-89).
Допоміжна 1 (с. 25), 7 (с. 10-12), 9 (с. 45-87).

ТЕМА № 3. Соціально-психологічні аспекти виховання.

Семінарське заняття Соціально-психологічні аспекти виховання.

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформулювати уявлення про навчальну діяльність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Спілкування і виховання.
2. Колектив і розвиток особистості.
3. Сім'я і виховання.
4. Формування та зміни соціальних настанов.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що спілкування і виховання тісно пов'язані між собою, більш того, психологічно правильне виховання і є продумане, науково обгрунтоване спілкування людей, розраховане на розвиток кожного з них як особистості.

Виховний вплив людини на людину передбачає правильне сприйняття і оцінку один одного людьми, залученими в цей процес. тому якщо ми не знаємо механізми сприйняття людини людиною в процесі спілкування, то не зможемо розумно керувати виховним процесом через спілкування, передбачити його результати.

Здатність правильно сприймати і розуміти людей має, ймовірно, генетичні корені і по біосоціальним законам вдосконалюється з дитячого віку.

З народження дитини його спілкування з оточуючими людьми прямує особливої потребою. Вона полягає в прагненні людини до пізнання самого себе

з метою саморозвитку. Знання про себе і про людей тісно переплітаються зі ставленням до інших людей, з прагненням до оцінки та самооцінки. Оцінка з боку іншої людини дозволяє з'ясувати, як він сприймає цю особистість, сприяє формуванню самооцінки і в кінцевому рахунку образу «Я».

Потреба в спілкуванні з оточуючими людьми у дітей чітко виступає вже у віці 2,5 місяців від народження і безпосередньо проявляється у відомому комплексі поживлення. У подальшому житті дитини процес спілкування рухається в наступних основних напрямках: а) розвиток мотивів спілкування; б) розвиток засобів спілкування; в) вдосконалення форм спілкування.

Від перших місяців життя до закінчення школи один за одним виникають наступні види мотивів, на основі яких виділяють різновиди спілкування: органічні, пізнавальні, ігрові, ділові, інтимно-особистісні та професійні.

Органічні мотиви - це потреби організму, для постійного задоволення яких необхідне спілкування дитини з дорослими людьми. ці мотиви виявляються з народження і домінують до віку 2-3 місяці. Потім до них приєднуються пізнавальні мотиви, які передбачають спілкування заради пізнання, задоволення цікавості. Саме вони стають приводом для частих звернень дитини до дорослого, починаючи з другого півріччя життя.

Коли діти включаються в різноманітні ігри, то приводом для спілкування з оточуючими людьми для них стають ігрові мотиви, які представляють собою поєднання потреби в пізнанні та руху, а пізніше - в конструюванні. Гра стає джерелом не тільки цих, але ще однієї групи мотивів - ділових.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що система виховання, що склалася в нашій країні за роки панування колективистической ідеології, отримала назву колективистической і до сих пір зберігає свої основні риси, по крайній мере в педагогічній теорії. Колектив розумівся не тільки як основний інструмент виховання, але і як головна мета. Особливий внесок вніс А.С. Макаренко, довівши що розвинений дитячий колектив грає важливу роль у перевихованні особистості, і ця роль особливо велика по відношенню до дітей - правопорушників, що мають явне відхилення в психології і поведінці.

Необхідно обговорити питання: чи завжди за рівнем свого розвитку особистість відстає від колективу і потребує виховних впливів з його боку? Далеко не завжди. Нерідко високорозвинена, самостійна, інтелектуально обдарована особистість на багато перевершує свій реальний колектив і за рівнем розвитку стоїть вище більшості його членів.

Нерідкі випадки, коли хтось з дітей, випереджаючи в розвитку своїх товаришів по колективу, потрапляє в ситуацію безпринципного і аморального тиску з боку однолітків. Наприклад, багато відмінники в школі, сумлінні і працелюбні діти, що перевершують за рівнем свого розвитку товаришів по класу, виявляються відкинутими тільки по тому, що відрізняються від них. Як показує життєва практика, реальний колектив не завжди є благо для розвитку особистості.

Особистість - це завжди індивідуальність, і виховувати особистість психологічно означає формувати самостійного, незалежного, не схожого на інших

людей людини. Колектив уніфікує особистості, пригнічує індивідуальність, пред'являючи до всіх єдина вимога. Однаковість вимог призводить до соціально - психологічного явища, який отримав назву деіндивідуалізації або знеособлення.

Потрібно мати на увазі, що людина психологічно формується, особистісно розвивається не тільки під впливом колективу, а й під впливом безлічі інших соціальних факторів. На нього істотний вплив роблять друк, засоби масової інформації, мистецтво спілкування з найрізноманітнішими людьми. Теоретичне визнання і експериментальне підтвердження отримало положення про те, що особистістю людина не народжується, а стає. Багато що, що є в людині позитивного, набувається в різного роду колективах в результаті спілкування і взаємодії з людьми, проте далеко не всі. Колектив здатний надавати на особистість не тільки позитивне, а й негативний вплив.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що своєрідним мікроколективі, що грають істотну роль у вихованні особистості, є сім'я. Довіра і страх, впевненість і боязкість, спокій і тривога, сердечність і теплота в спілкуванні - всі ці якості особистість набуває в сім'ї. Вони проявляються і закріплюються у дитини за довго до вступу до школи і надають тривалий вплив на його розвиток.

У сім'ї мають місце чотири основних види відносин:

- Психофізіологічні - це стосунки біологічної спорідненості і статеві відносини;
- Психологічні - мікроклімат в сім'ї (відкритість, довіру, турбота одне про одного, взаємна моральна і емоційна підтримка);
- Соціальні відносини містять розподіл ролей, матеріальну залежність в сім'ї, а також статусні відносини: авторитет, керівництво, підпорядкування та ін.
- Культурні - це особливого роду сімейні зв'язки і відносини, зумовлені традиціями, звичаями, що склалися в умовах певної культури, всередині якої дана сім'я виникла і існує.

У зв'язку з особливою виховною роллю родини виникає питання про те, як зробити так, щоб максимізувати позитивні і звести до мінімуму негативні впливи сім'ї на виховання дитини. Тут мають значення такі фактори.

1. Готовність до компромісу, яка передбачає вміння рахуватися з особистими інтересами і потребами партнера, повагу один одного, довіра. Так само передбачає культуру спілкування: ввічливість, тактовність, чуйність, доброзичливість, чуйність.

2. Довірчі відносини в родині.

Основні принципи побудови взаємовідносин в сім'ї:

1. Не ставити перед собою завдання обов'язково переробити чоловіка на свій лад. Пошук розумного компромісу.

2. Шукати і всіма можливими способами зміцнювати загальний у поглядах, позиціях, особливо з питань виховання.

3. При виникненні розбіжностей, не доводити сімейну обстановку до конфлікту. У суперечках повинен проявлятися настрій на компроміс.

4. Не соромитися відкрити визнавати свої помилки, сумніватися у власній правоті.

5. Перш ніж критично поставитися до свого чоловіка, потрібно так само критично оцінити самого себе.

6. Вважати цілком нормальним наявність недоліків у чоловіка (дружини).

Для досягнення виховних цілей в родині батьки звертаються до різноманітних засобів впливу:

- Заохочення;
- Покарання;
- Особистий приклад (зразок для дитини).

В результаті розумного застосування засобів впливу розвиток дітей як особистостей можна прискорити, зробити більш успішним. Система заохочень є більш ефективною, ніж заборони та покарання.

Відповідаючи на четверте питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що покарання необхідно лише у випадку коли, поведінку дитини змінити іншим способом неможливо. Покарання має бути справедливим, але не жорстоким. Воно ефективно лише в тому випадку, якщо провина дитини йому пояснений, і він розуміє за що покараний.

На формування особистості дитини впливає зниження подружньої задоволеності, яка пояснюється взаємодією таких факторів:

1. Індивідуальних характеристик кожного члена сім'ї, зокрема уявлень кожного з них про самого себе.
2. Відношення між чоловіком і дружиною, особливо в системі розподілу між ними домашньої роботи.
3. Взаємин між кожним батьком і дитиною.
4. Зв'язків, існуючих новою сім'єю і двома вихідними: батьками і родичами чоловіка і дружини.
5. Матеріальних і професійних обставин життя родини.

Формування і зміна соціальних установок.

Виховання з точки зору психології означає формування і зміна соціальних установок людини. Соціальна установка має три компоненти: знання, емоції і дії. Відповідно. виховання соціальних установок зводиться до зміни однієї або декількох названих складових.

Педагогічний вплив на соціальну установку дитини включає чотири стадії:

1. Залучення уваги дитини до того чи іншого питання;
2. Порушення його інтересів;
3. Пред'явлення нової інформації;
4. Переконавання.

Розглянемо ці чотири стадії послідовно.

Для того щоб почати спрямоване виховання соціальних установок дитини, необхідно з початок привернути його увагу до об'єкта установки. Психологи, які займалися дослідженням впливу уваги, його посилення або ослаблення на формування та зміну соціальних установок, отримали наступні дані. Якщо ніж то незначно відволікати увагу людини, то ефект переконання буде сильнішим ніж без цієї процедури. У ситуації деякої неувважності уваги іноді легше переконати людину прийняти ту чи іншу точку зору

Іноді для впливу на соціальні установки в виховних цілях використовується прийом збудження почуття страху у дітей. Цей прийом дуже ефективний. Іноді, залякування дитини сприяє прийняттю їм певної точки зору, а іноді, на проти, перешкоджає цьому, породжуючи психологічний бар'єр між вихователем і дитиною.

Переконаюча документація являє собою другий крок на шляху формування соціальної установки. Навіть якщо переконання ґрунтується на добре підбраною сукупності фактів, спосіб їх надання дитині може істотно вплинути на результат переконання. Один і той же факт може бути представлений і сприйнятий дитиною по-різному.

Теми рефератів

1. Формування моральної основи учнів.
2. Роль емпатії в моральному вихованні учнів.

Література

Основна: 6 (с. 13-18), 7 (с. 12-15), 8 (с. 45-54), 9 (с. 26-27), 11 (с. 56-89).
Допоміжна 1 (с. 25), 7 (с. 10-12), 9 (с. 45-87).

ТЕМА № 4. ВИХОВАННЯ У МОЛОДШОМУ ТА РАННЬОМУ ВІЦІ. Семінарське заняття «Виховання у молодшому та ранньому віці».

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформулювати уявлення про навчальну діяльність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Перші кроки до виховання.
2. Початок формування соціально важливих якостей особистості.
3. Моральне виховання дітей в перші роки життя.
4. Фізичне та гігієнічне виховання в ранньому віці.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що ознаки особистості у дитини в перші проявляються в поверненні близько трьох років. Фактично виховання йде з перших місяців життя дитини, а зовнішні результати з'являються до початку дошкільного повернення.

«Що закладено в дитинстві, в перші проявляється в ранньому поверненні, продовжує формуватися в дитинстві, а результати розвитку особистості зберігаються протягом усього життя людини». Таким є реальне значення виховання в дитячому ранньому поверненні.

Відомо, що в різних країнах, і географічних регіонах, у різних народів практика спілкування з дітьми в дитинстві істотно розрізняється. Дані відмінності стосуються харчування, фізичного догляду, виховання і багато чого іншого.

Виховання дітей починається з спілкування, при чому характер відносин матері з дитиною в перші місяці його життя визначають подальший особистісний розвиток. Від матері до дитини або від людини замінює її в дитинстві, передаються багато якостей, пов'язані з людським емоційними

взаємовідносинами: потреба в спілкуванні (аффіліація), відкритість у спілкуванні, прагнення до зближення з людьми, прихильність до людей, довіра, прихильність або якості, протилежні цим.

Уже на другому півріччі життя у немовляти починає проявлятися якість особистості, яке зберігається протягом усього подальшого життя, - прихильність до людей. Людина, яка стала об'єктом такої прихильності, здатний надавати на дитину сильніший виховний вплив, ніж інші люди. Діти психологічно сильніше прив'язуються до людей, які емоційно позитивно реагують на них самих. Тепло і м'якість звернення, підбадьорювання і підтримка сприяє розвитку прихильності у дітей.

З першого року життя дитини необхідно активно привчати до акуратності і дисципліни. У зверненні з дитиною дитячого повернення слід дотримуватися наступних правил:

1. Всі робити під час, не запізнюючись і не забігаючи вперед.
2. Ніколи не робити за дитину те, що він в змозі зробити сам.
- 2.Начало формування соціально важливих якостей особистості.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що нормальний рівень домагань зазвичай мають діти, які не відчують частих невдач, виховуються в атмосфері доброзичливості і терпимості. Зайве опіками діти, позбавлені поведінкової свободи і незалежності, нерідко мають занижений рівень домагань. Дитина, яка виросла в атмосфері строгості, якого виховує методом виключно заохочень і покарань, може мати помірно високий рівень домагань. Нарешті, дитина, рано випробував безліч удач, примхливий нерідко має завищеним рівнем домагань.

Самооцінка і рівень домагань взаємопов'язані в розвитку, але самі по собі лише в малому ступені визначають ті зусилля, які дитина докладає в рішенні різноманітних завдань. Ці зусилля більше залежать від потреби в досягненні успіхів. Ранній вік виступає як початок сензитивного періоду її виховання.

- Потреба в досягненні успіхів починає складатися під впливом системи заохочень і покарань, що застосовуються для стимулювання в його ігрової діяльності. Якщо дорослі звертають увагу тільки на успіхи дитини і майже не реагують на невдачі, то у дитини формується і закріплюється потреба в досягненні успіхів. Якщо дорослий в процесі виховання ігнорує успіхи дитини і частіше карає його за невдачі, то у дитини складається і закріплюється така риса особистості, як прагнення уникнути невдачі.

- Для виховання у дитини працьовитості не байдуже, що домінує в системі його стимулювання: заохочення або покарання. Для того, щоб в ранньому дитинстві у дитини формувалася потреба в досягненні успіхів необхідно керуватися наступними правилами:

- Всіма можливими заходами підтримувати і закріплювати у дітей позитивні афективно пофарбовані переживання, пов'язані з досягненням успіхів;
- Сприяти усвідомленню дитиною цих переживань як пов'язаних саме з успіхами;
- Зміцнювати і підвищувати стимулюючу роль таких переживань через їх з'єднання з актуальними потребами, цілями та інтересами.

Також необхідно домогтися того, щоб з раннього дитинства у дитини формувалася внутрішній локус контролю. У дітей понад вимогливих батьків більше виражений мотив уникнення невдачі, ніж мотив досягнення успіхів.

Встановлено, що якщо матері заохочують старання дітей, то, опинившись в дитячому дошкільному закладі, такі діти самі починають проявляти підвищену ініціативу в іграх і навчанні.

У ранньому дитинстві у дітей формується ще одна важлива якість - це прагнення до визнання і схвалення з боку оточуючих людей. На базі даної якості виникають такі гідності, як наполегливість, цілеспрямованість, працездатність, впевненість в собі і багато інших. З даними якістю також пов'язане становлення відповідальності і почуття обов'язку у людини.

У цьому ж віці формується ще одна важлива якість особистості - самостійність дитини в судженнях і вчинках. Вже до трьох років дитина відкрито заявляє про свої претензії на самостійність, і дорослому необхідно це вчасно помітити і підтримати.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що у ранньому віці мова може йти тільки про виховання у дітей моральних почуттів, але не моральної свідомості. Система емоцій, яку складають моральні почуття, формується в результаті виховання. Серед безлічі моральних почуттів є благородні почуття: порядність, доброта, чуйність, сердечність і інші так звані неблагородні: заздрість, ворожнеча, злоба і ін. Моральне виховання дитини в цьому віці передбачає формування благородних почуттів і попередження виникнення не благородних.

Діти раннього віку (2-2,5 року) здатні розуміти і переживати елементарні моральні почуття. Джерелом моральних суджень і зразком для наслідувань є дорослі і близькі люди. Оптимальним віком для початку виховання моральних почуттів є ранній дошкільний вік. Оскільки, по-перше, до кінця цього віку дитина опановує мову, і йому цілком можна пояснити, що добре і що погано. По-друге, в даному віці починає оформлятися самосвідомість дітей, виступу в формі елементарної самооцінки, рівня домагань і претензій на самостійність в діяльності. По-третє, до двох-трьох років дитина вже має можливість порівнювати себе з іншими. На кінець, по-четверте, в цьому віці з'являється сюжетно-рольова гра і починається процес інтенсифікації спілкування.

Відповідаючи на четверте питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що з усіх видів виховання, які можна здійснювати в ранньому віці, крім вже розглянутих, вимагає уваги виховання дисципліни, а так само фізичне і гігієнічне виховання. Перше стосується вироблення у дітей здатності свідомо регулювати свої дії, друге відноситься до вдосконалення сили, підвищенню витривалості і працездатності, поліпшенню фізичного здоров'я, рухових умінь і навичок. Гігієнічне виховання включає в себе вироблення у дитини елементарних гігієнічних навичок.

Виховання дисципліни передбачає здатність дитини керувати своїми бажаннями, підпорядковувати ситуативні спонукання заданим вимогам. Все це спирається на три здатності: довільна саме регуляція поведінки, усвідомлення відносної значущості мотивів і мети і їх свідому супідрядність.

Перш за все дитина повинна навчитися користуватися словами для здійснення впливу на поведінку інших людей.

Фізичне виховання в ранньому віці необхідно не тільки для зміцнення здоров'я, сили і витривалості дітей, а й так само для їх інтелектуального розвитку. Оскільки, довільне і автоматизоване руху входять складовою частиною в різні здібності, які, без точних рухів не можуть існувати і розвиватися. Це стосується технічних, музичних, художньо - зображальних і багатьох інших здібностей. Ранній вік є сенситивним для формування у дітей елементарних гігієнічних навичок, які сприяють формуванню акуратності, дбайливого ставлення, охайності.

Темі рефератів

1. Проблема розуміння в психолого-педагогічній літературі.
2. Основні рівні оволодіння вміннями й навичками.
3. Сутність теорії поетапного формування розумових дій і понять.
4. Формування загальнонавчальних умінь і навичок як одне з основних педагогічних завдань.

Література

Основна: 1 (с. 15-23), 2 (с. 25), 3 (с. 45-80), 6 (с. 45).

Допоміжна 2 (с. 23), 3 (с. 32-39), 4 (с. 45-68).

ТЕМА № 5. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ У ДОШКІЛЬНОМУ ТА МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Семінарське заняття «Психологічні особливості виховання у дошкільному та молодшому шкільному віці»

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформулювати уявлення про навчальну діяльність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Становлення характеру дитини.
2. Виховання в домашній праці.
3. Виховання за допомогою гри.
4. Виховання в навчанні.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що у дошкільному та молодшому шкільному віці в основному оформлюється характер дитини, складаються його основні риси. Як приклад позитивних рис характеру, які проявляються в предметній практичній діяльності можна назвати цілеспрямованість, працездатність, наполегливість, відповідальність, сумлінність, а як приклади якостей, що належать до сфери міжособистісного спілкування, - контактність, поступливість, доброту, відданість і старанність.

Становлення характеру дитини дошкільного віку відбувається в іграх; міжособистісному спілкуванні і в домашньому праці, а з початком навчання в школі додається вчення.

Кожен з названих видів діяльності має два аспекти: предметний і міжособистісний. Предметний зміст відповідної діяльності формує і зміцнює першу з названих вище характерологічних груп якостей, а міжособистісне - другу. Обидві групи якостей пов'язані з виникненням і подоланням дитиною певних труднощів.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що важливе значення для виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку має їх участь в домашньому праці. Починаючи з чотирьох п'ятирічного віку, дитина повинна мати постійні обов'язки по дому, і це слід вважати нормою, обов'язковою для особистісного розвитку дитини. У домашньому праці виховуються акуратність, відповідальність, працьовитість і багато інших корисних якостей.

Основні види праці, які виховують і розвивають дитини як особистість, - це обладнання та прибирання будинку. Догляд за власним будинком розвиває у дитини почуття господаря, формує у нього організованість, удосконалює його практичне мислення. У кожній дитини в будинку повинен бути свій, хоча б маленький, робочий куточок. Ініціатива в організації всього цього повинна належати дорослому, але в міру дорослішання дитини, приходить до нього самого.

Участь дітей в прибиранні будинку розвиває у них акуратність і охайність. Ці дві якості відносяться до розряду психогігієнічних. Перш за все, необхідно потурбуватись про те, що б ці дві якості у дитини виявлялися в самообслуговуванні, систематичного догляду за собою, за своїм одягом, за іграшками і іншими речами особистого користування.

Інший аспект виховання в домашньому праці - економічний. Він включає участь дитини у веденні домашнього господарства, пов'язаних з цим розрахунках, у витрачання сімейного бюджету, у визначенні доходів і витрат. Основні засоби виховання в домашніх умовах обговорюваних якостей особистості наступні:

1. Пропозиція дітям різних економічних завдань, що відповідають їхнім віком, інтересам і рівню розуміння. Поступовий перехід до таких ігор, де сюжетом є рішення будь-якої економічної проблеми.
2. Залучення дитини і надання йому самостійності у виборі покупок з початку для себе, потім для сім'ї.
3. Залучення дитини дошкільного віку до участі в комерційній діяльності там, де сім'я нею займається.
4. Виділення дітям певної грошової суми на дрібні витрати, що припускає економію коштів.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що більшу частину свого часу діти даного віку зайняті грою, і в ній йде процес виховання в тій же мірі, як і в інших видах діяльності. Ігри в дошкільному віці служать засобом формування і розвитку у дитини багатьох корисних особистісних якостей. Виховна функція ігор полягає в тому, що вони служать засобом задоволення пізнавальних потреб дитини та розвитку його мотиваційної.

Оскільки у молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними є **такі форми діяльності**: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, колективне творче панно, бесіда, тематичний зошит, ранок, свято, усний журнал, групова справа, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація, розповідь, моделювання, вікторина, екскурсія, виставка малюнків, операція-рейд, виставка-ярмарок, перекличка повідомлень, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, театральна вистава, ляльковий театр, ведення літопису класного колективу, веселі старти, естафети, догляд за рослинами і тваринами.

Відповідаючи на четверте питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що молодший шкільний вік є важливим у становленні особистості дитини, бо саме тоді закладаються основи особистісного розвитку учнів початкової школи.

Віковими особливостями дітей 1-4 класів можна вважати: незначний соціальний та моральний досвід, підвищену емоційність, вразливість і водночас пластичність до морально-етичних впливів, імпульсивність та безпосередність поведінки дитини, бажання постійно розширювати коло спілкування. Тому узгодження поведінки та усвідомлення моральних явищ життя характеризуються емоційними узагальненнями, аналізом ситуацій та вчинків, які відповідають загальнолюдським етичним цінностям. Розрив між знаннями моральних принципів і відповідною поведінкою — найхарактерніша властивість дитини цього віку. Подальшого розвитку набуватимуть такі моральні почуття: провини, сорому, обов'язку, відповідальності, справедливості, власної гідності, сумління.

Основними потребами дитини в початкових класах є необхідність: у спілкуванні з людьми, в емоційному контакті, визнанні, оцінці своїх дій та вчинків, виявленні власних позицій у ставленні до інших, світу, у дружбі, товариськості, повазі до особистості, самоповазі, набутті нових знань та вмінь для пізнання довкілля.

Перед вчителем постає важливе завдання: вирізняти мотив вчинку, роз'яснюючи дитині його сутність і правильність в різних типових життєвих ситуаціях, даючи їй можливість емоційного "переживання" разом із практичним застосуванням отриманих знань.

Теми рефератів

1. Теорія поетапного формування розумових дій і понять.
2. Проблема співвідношення навчання й розвитку як центральна проблема педагогічної психології.
3. Основні підходи до рішення проблеми співвідношення навчання й розвитку.
4. Концепція зони найближчого розвитку як основа розвиваючого навчання.

Література

Основна: 1 (с. 15-23), 2 (с. 25), 3 (с. 45-80), 6 (с. 45).
Допоміжна 2 (с. 23), 3 (с. 32-39), 4 (с. 45-68).

ТЕМА № 6. ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ.

Семінарське заняття «Виховання підлітків та юнаків».

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформулювати уявлення про навчальну діяльність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Виховання старшокласників у школі.
2. Виховання в спілкуванні з ровесниками і дорослими.
3. Самовиховання підлітків та юнаків.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що сфера пізнавальних інтересів підлітків виходить за межі школи і перетворюється в сферу пізнавальної самодіяльності. Незадоволеність собою стає джерелом активності та самоосвіти.

У підлітковому віці продовжується інтелектуалізація всіх психічних процесів. Вчителі та батьки більше апелюють до розуму дитини, ніж до почуттів. Продовжує інтенсивно розвиватися теоретичне мислення. Підліток уже вміє оперувати гіпотезами, розвиваються такі мислительні операції, як класифікація, аналогія, узагальнення.

Юність - це досить тривалий період життя людини від 14-15 до 25 років, який поділяють на ранню та пізню юність. Рання юність охоплює період від 14-15 до 18 років.

Більшість юнаків і дівчат цього віку вже досягають статевої зрілості. Майже завершується дозрівання і всього організму дитини. Фізичний розвиток старшокласників у темпах уповільнюється і більш помітний у дівчат, а юнаки поступово "наздоганяють" їх. Збільшення росту в дівчат триває переважно до 16-17 років, а в юнаків - до 17-18 років.

Особливо швидко зростає м'язова маса і сила в хлопців, що робить цей період важливим для їх досягнень у деяких видах спорту. Більш збалансованими стають показники в зростанні внутрішніх органів, розмір серця у пропорціях щодо показників судинної та м'язової систем досягає показників дорослої людини. Значно вдосконалюється нервова система, яка стає стабільнішою та витривалішою. Гальмівні процеси врівноважені із процесами збудження.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що відмітна особливість дітей підліткового і раннього юнацького віку є тяга до спілкування з однолітками. Як наслідок цього, деяка соціально-психологічна ізоляваність від дорослих, що супроводжується утворенням невеликих, замкнутих груп друзів, які живуть автономно, відособленим життям. Як можна цю природну тягу підлітків і юнаків до міжособистісного спілкування вжити з максимальною користю для їх виховання? Для цього необхідно знати наступне:

- 1) потреби дітей, які спонукають їх до спілкування один з одним саме в цьому віці;
- 2) які виховні завдання, за допомогою такого спілкування можна вирішити;

3) які можливості груп підлітків та юнаків у вирішенні цих завдань.

Замкнені вікові угруповання, психологічно ізольовані від дорослих, підлітки утворюють тому, що їх дуже цікавлять і хвилюють питання, які ні з ким, крім однолітків, вони не можуть обговорити відкрито. У дітей цього віку є, крім того, багато специфічних інтересів, задовольнити які вони в змозі тільки в безпосередньому спілкуванні один з одним, так як для дорослих їх справи можуть виявитися нецікавими і не заслуговувати увагу. Серед цих питань і інтересів чимало таких, які мають велике значення для особистісного розвитку дітей даного віку. Через спілкування, який організовується з однолітками, підлітки і юнаки засвоюють життєві цілі і цінності, моральні ідеали, норми і форми поведінки. Пробуючи себе в контактах один з одним, в спільних справах, в різних ролях, вони засвоюють рольові форми поведінки, формують і розвивають у себе ділові якості, навчаються керувати і підкорятися, бути організаторами справи і виконавцями. Спілкування в цьому віці є важливою школою самовиховання, якому підлітки і юнаки приділяють значну увагу.

Для того, щоб наявні в спілкуванні можливості були максимально реалізовані дітьми, необхідно, щоб вони якомога більше взаємодіяли не тільки між собою, але і з дорослими в самих різних справах і ситуаціях. Бажано, щоб такі природно утворювані угруповання дітей були на очах у дорослих, проте не для того, щоб вмішуватися в їхні справи, а з тією метою, щоб педагогічно і психологічно вміло керувати ними, посилюючи позитивний вплив на дітей.

Дорослі, час від часу включаються в спілкування підлітків і юнаків можуть принести їм відчутну користь. Діти даного віку дуже потребують допомоги дорослих, хоча самі можуть цього не усвідомлювати, більш того - не прагнути і не шукати такої допомоги. Діти часто не в змозі знайти правильні відповіді на ті питання, які їх хвилюють і які вони між собою активно обговорюють.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що одне з найбільш примітних явищ, пов'язаних з підлітковим віком. - Це сильна тяга до самовиховання. Активний процес самовиховання починається саме в цьому віці і зазвичай триває в тій чи іншій формі протягом усього подальшого життя людини. Говорячи про початок самовиховання в підлітковому віці, ми маємо на увазі той факт, що досягнувши віку 12-13 років, діти вперше починають замислюватися над можливостями інтелектуального і особистісного самовдосконалення і робити для досягнення цієї мети свідомі, цілеспрямовані зусилля.

Самовиховання проходить певний шлях розвитку. Якщо спробувати охопити його основні вікові ступені, то весь шлях його перетворення з віком представляється наступним.

Перший ступінь - фізичне і вольове самовиховання, підлітковий вік. Типовою метою в цьому віці є вольове і фізичне самовдосконалення підлітка, а завдання - поліпшення вольових якостей особистості, таких, як сміливість, витривалість, самовладання, витримка, впевненість в собі і ін., - Через застосування спеціальних засобів і вправ. Те ж саме стосується фізичного розвитку, у

зв'язку з яким багато дітей в цьому віці починають займатися фізичною культурою і спортом.

Другий ступінь - духовне вдосконалення, ранній юнацький вік. Найбільш часто зустрічається мета самовиховання в цьому віці - духовне, моральне розвиток, що розуміється як вироблення у себе благородних якостей особистості: порядності, доброти, щедрості, вірності одному, відданості улюбленій людині, готовності прийти на допомогу і ін.

Третій ступінь - професійне самовиховання - середній і пізній юнацький вік, початок дорослості (від 20 до 30 років). Цей період в житті можна розглядати як час ділового самовдосконалення, пов'язаного з розвитком у людини цілого комплексу професійно необхідних якостей, включаючи здібності, вміння та навички, важливі для успішної роботи за обраною спеціальністю. Мета професійного самовдосконалення, в цьому віці, у багатьох людей закріплюється і стає однією з головних в житті.

Четвертий ступінь - соціально-світоглядне самовиховання - період життя після 40-45 років. Тут завданням стає вироблення соціальної позиції, світогляду, певного погляду на життя.

Іноді зустрічається і **п'ятий ступінь**, відповідна постановці і реалізації людиною мети самоактуалізації, зазначеної як найвищий ступінь особистісного розвитку в психології.

Теми рефератів

1. Мотивація як психологічна категорія. Мотив як ціль.
2. Сутність навчальних мотивів.
3. Основні джерела навчальної мотивації.
4. Характеристики й функції навчальної мотивації

Література

Основна: 1 (с. 15-23), 2 (с. 25), 3 (с. 45-80), 6 (с. 45).

Допоміжна 2 (с. 23), 3 (с. 32-39), 4 (с. 45-68).

ТЕМА № 7. ВСТУП У ТЕОРІЮ НАУЧІННЯ.

Семінарське заняття «Вступ у теорію навчання».

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформулювати уявлення про навчальну діяльність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Види, умови і механізми навчання.
2. Фактори, що визначають успішність навчання.
3. Теорія навчальної діяльності.
4. Співвідношення навчання і розвитку.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що на відміну від нижчих живих організмів, що знаходяться на початку еволюційного розвитку, для яких характерні рефлексні й інстинктивні типи поведінки, у високоорганізованих істот, у тому числі й людини, домінують придбані поведінкові реакції.

Здатність навчатись, тобто накопичувати та зберігати придбаний досвід, розвивається в міру просування вгору еволюційними сходами. У людини всього кілька форм поведінки, яким вона не повинна навчатись - це вроджені рефлекс, що дають їй можливість вижити після появи на світ (смоктальний, дихальний, ковтальний, чхальний, мигальний і т. п.). Далі розвиток дитини цілком залежить від взаємодії з фізичним і ще в більшому ступені із соціальним середовищем. Саме у процесі цієї взаємодії й відбувається нагромадження досвіду або навчіння.

Навчальна діяльність являє собою процес, в результаті якого людина набуває нових або змінює існуючі у нього знання, вміння і навички, удосконалює і розвиває свої здібності. Така діяльність дозволяє йому пристосовуватися до навколишнього світу, орієнтуватися в ньому, успішніше і повніше задовольняти свої основні потреби, в тому числі потреби інтелектуального зростання. Друге з названих понять - **навчання** - передбачає спільну діяльність учня і вчителя, характеризує процес передачі знань, умінь і навичок, а якщо говорити ширше - життєвого досвіду від вчителя до учня. Коли говорять про навчання, то акцентують увагу на тому, що робить учитель, на його специфічних функціях в процесі навчання. Третє поняття - **научіння** - також відноситься до навчальної діяльності, але при його використанні в науці звертається увага в основному на діяльність учня. Йдеться про заходи учнем навчальних дій, спрямованих на розвиток здібностей, на формування необхідних знань, умінь і навичок.

НАУЧІННЯ - процес і результат придбання індивідуального досвіду. Сам термін «научіння» прийшов із зоопсихології, в яку його ввів Е. Торндайк.

Шляхом научіння можна придбати будь-як досвід: людина опановує знання, вміння й навички; у тварин з'являються нові форми поведінки.

Научіння включає неусвідомлене з'ясування, що протікає, зміст матеріалу та його закріплення (мимовільне запам'ятовування).

Всі три розглянутих поняття відносяться до змісту навчального процесу. Коли ж хочуть підкреслити результат вчення, то використовують поняття научіння. Воно характеризує факт придбання людиною нових психологічних якостей і властивостей у навчальній діяльності. Це поняття походить від слова «навчитися» і включає все те, чого може навчитися індивід в результаті навчання.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що успіх научіння залежить від багатьох **факторів**, серед них важливе місце займають психологічні фактори:

- Мотивація навчальної діяльності.
- Довільність пізнавальних процесів сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення й мови.
- Наявність в учнів необхідних вольових якостей особистості: наполегливості, цілеспрямованості, акуратності, старання, дисциплінованості.
- Уміння взаємодіяти з людьми у спільній з ними діяльності, перш за все з вчителями і товаришами по навчальній групі.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що для того, щоб бути успішною, тобто приводити до навчання при мінімальних витратах зусиль і коштів з боку того, хто навчає і хто навчається, навчальна діяльність повинна відповідати таким основним вимогам:

- Здійснювати як наставнику, так і учню різнобічно мотивований процес, тобто спонукати вчителя якомога частіше навчати, а учня якомога старанніше вчитися;
- Мати розвинену і гнучку структуру;
- Здійснювати в різноманітних формах, що дозволяють вчителю повно реалізувати свій творчий педагогічний потенціал, а учневі використовувати свої індивідуальні можливості для засвоєння переданих йому знань, умінь і навичок;
- Виконуватися за допомогою сучасних технічних засобів навчання, які звільняють як вчителя, так і учнів від необхідності здійснення безлічі рутинних операцій.

Розглянемо кожне з цих вимог більш докладно.

Вмотивованість навчіння означає особисту зацікавленість викладача в тому, щоб учні якнайкраще засвоювали навчальний матеріал. Різнобічність мотивації навчіння передбачає наявність багатьох мотивів, в силу яких викладач бере участь у навчальній роботі і бере на себе певні зобов'язання в навчанні учня. Глибина мотивованості оцінюється по залученості в навчальний процес найбільш значущих мотивів вчителя, що є основою його особистості.

Розвиненість структури навчіння означає наявність в арсеналі вчителя достатнього числа різноманітних дій, за допомогою яких він може здійснювати свої функції у навчальній діяльності, передаючи учням знання, вміння і навички, розвиваючи їх розумово і морально. Повноцінним процес передачі знань стане тоді, коли поряд з простими і традиційними методами вчитель буде використовувати безліч різних джерел інформації, засобів її презентації, включаючи технічні, і різні способи контролю знань учнів.

Гнучкість навчіння - це вміння поєднувати і при необхідності використовувати різні методи і прийоми навчання, легко і швидко переходячи від одного до іншого.

Різнорічність засобів здійснення навчальної діяльності з боку вчителя характеризує, зокрема, його знання і вміння користуватися сучасною технікою, наприклад, комп'ютером.

Відповідаючи на четверте питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що Один з найважливіших питань психологічної теорії навчальної діяльності полягає в з'ясуванні того, якою мірою навчіння, навчання і вчення впливає на психологічний і поведінковий розвиток людини. Історично склалися різні точки зору з даного питання, і їх можна звести до наступних основних позицій.

1. Розвиток повністю визначається навчанням, практично не залежить ні від наявних задатків, ні від дозрівання організму.

2. Розвиток абсолютно не залежить від навчання і визначається в основному тільки задатками, природним дозріванням організму і його можливостями.

3. Розвиток залежить від навчання, але, крім нього, визначається також і природним дозріванням організму.

Якщо дотримуватися першої позиції, то фактично ми стверджуємо, що генетично обумовлені індивідуальні відмінності не мають практичного значення ні для навченості, ні для розвитку або встановлення тих меж, яких може досягти вдосконалення здібностей людини. Така точка зору відстоювалася низкою європейських філософів-матеріалістів, зокрема Ф. Беконом, який стверджував, що людина від народження являє собою «чисту дошку, на якій можна зобразити будь-які письмена». Слабка сторона даної позиції полягає в тому, що до цих пір нікому не вдалося з безталанної людини зробити генія, а також в тому, що індивідуальні відмінності в навчінні все ж існують і починають проявлятися у дітей досить рано, починаючи з раннього віку. Цієї ж позиції суперечать численні факти, що стосуються дитячого розвитку в дитячому віці, що свідчать про наявність у людини чималої кількості вроджених психологічних і поведінкових задатків до розвитку інтелектуальних, рухових, емоційних і навіть низки спеціальних здібностей, наприклад, музичних.

Друга, так само і навіть більше, ніж перша, неспроможна. Оскільки допускає повну незалежність розвитку від навчання, практично зводить розвиток до дозрівання організму, до спонтанної його детермінованості генетичними структурами та біологічними процесами. У психології, і суміжних з нею областях науки, накопичилося чимало переконливих фактів, які свідчать не тільки про те, що без навчання не відбувається ні психологічного, ні поведінкового розвитку, а й про те, що під час невикористаних і не підтриманих навчанням біологічні задатки людини з часом втрачають свою здатність служити опорою для психологічного розвитку, перестають бути задатками. Більш того, вони або зникають, або залишаються на тому ж рівні, на якому їх створила природа. Дослідження, проведені психологами і фізіологами протягом декількох останніх десятиліть, показують, що не тільки психічний розвиток залежить від навчання, а й біологічне дозрівання організму знаходиться в безпосередній залежності від навчання. Виявилось, наприклад, що в результаті навчання йде процес дозрівання певних мозкових структур у дитини.

Підготуйте відповіді на такі питання:

1. Що входить до предметного змісту навчальної діяльності?
2. Які види навчальних дій виокремлюються у структурі навчальної діяльності та на яких підставах?
3. Яким є зв'язок між контролем, оцінкою педагога та самоконтролем і самооцінкою учня?
4. Що входить до складу навчального завдання?

Теми рефератів

1. Основні теорії навчіння
2. Біхевіористська концепція навчіння.
3. Навчання як різновид людської діяльності.

4. Теорія поетапного формування розумових дій і понять.

Література

Основна: 6 (с. 13-18), 7 (с. 12-15), 8 (с. 45-54), 9 (с. 26-27), 11 (с. 56-89).

Допоміжна 1 (с. 25), 7 (с. 10-12), 9 (с. 45-87).

ТЕМА № 8. НАВЧАННЯ У МОЛОДШОМУ ТА РАННЬОМУ ВІЦІ.

Семінарське заняття «Навчання у молодшому та ранньому віці».

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформулювати уявлення про навчальну діяльність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Початковий етап навчання.
2. Поєднання різних форм навчання.
3. Особливості навчання дітей в молодшому віці.
4. Навчання в ранньому віці.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що наuczіння дитини фактично починається з моменту її народження. З перших же днів життя в дію вступають механізми навчання, такі, як імпринтинг і умовно-рефлекторне наuczіння. Рухові і харчові рефлекси виявляються у дитини відразу ж після його народження. У цей час у дітей встановлюються чіткі умовно-рефлекторні реакції на світло і на деякі інші подразники. Далі з'являються такі форми навчання: оперантне, вікарне і вербальне (наuczіння по словесно заданим зразкам або інструкцій). Завдяки швидкому прогресу оперантного і вікарного навчання дитина дитячого та раннього віку з дивовижною швидкістю і вражаючими успіхами удосконалює рухові вміння, навички і мови. Як тільки у нього виявляється розуміння мови, виникає і швидко вдосконалюється вербальне наuczіння.

До кінця дитячого віку ми виявляємо у дитини вже всі п'ять основних видів наuczіння, спільна дія яких забезпечує подальший швидкий прогрес в психологічному і поведінковому розвитку, особливо помітний в ранньому віці. Спочатку всі види наuczіння функціонують як би незалежно один від одного, а потім відбувається їх поступова інтеграція. Пояснимо сказане на прикладі чотирьох найбільш важливих форм придбання людиною досвіду: умовно-рефлекторного, оперантного, вікарного і вербального.

Визначивши основною *метою* навчання *передачу соціального досвіду* від одного покоління до іншого, можна вивести найпростішу його формулу, що поєднує в собі два процеси: **викладання**, як передавання досвіду, та **учіння**, як його засвоєння. Тобто:

Н а в ч а н н я = в и к л а д а н н я + у ч і н н я

Вона вказує на двосторонність процесу навчання й містить у собі три компоненти його визначення: **викладання** як передачу соціального досвіду, **учіння** – як його засвоєння, "+" – як **взаємодію** між ними. Звідси випливає, що

Навчання – це процес взаємодії викладання й учіння(вчителя й учня)з метою передачі та засвоєння соціального досвіду

Двоякість процесу навчання характеризується *єдністю викладання та учіння*, коли одне не існує без іншого. Неможливо уявити собі процес навчання при відсутності тих, кого навчають (без учіння). Це рівнозначне роботі викладача в порожній аудиторії. З іншого боку, навчання не відбувається й при відсутності викладання. У деяких підручниках на противагу цьому твердженню розглядається самоосвіта, коли учень навчається сам, без викладача. Однак і в цих умовах процес викладання (тобто передавання соціального досвіду) відбувається, тільки в ролі викладача виступають книжки, комп'ютери, телепрограми тощо, тобто все те, в чому закладено узагальнений соціальний досвід, звідкіля його можна почерпнути. Викладання не буде лише при відсутності соціального досвіду або засобів його передачі, але тоді втратить сенс і сам процес навчання.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що важливе завдання навчання на початковому його етапі в найраніші роки полягає в поєднанні різних форм навчання у дітей: умовно-рефлекторного з оперантним, вікарного з вербальним, вікарного з оперантним. Таке поєднання необхідно тому, що при різних видах навчання в дію вступають і отримують розвиток різні аналізатори. А досвід, отриманий за допомогою різних органів чуття, як правило, є самим різнобічним і багатим. Згадаймо, наприклад, що правильне сприйняття простору забезпечується спільною дією зорового, слухового, пропріоцептивного і шкірного аналізаторів.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що основні сфери навчання дітей в дитячому віці - це рух, психічні процеси: сприйняття і пам'ять, мовний слух і наочно-дієве мислення. Розвиток рухової активності дитини необхідно для розширення можливостей його самостійного пересування в просторі, для дослідження і пізнання навколишнього світу, а також для оволодіння предметними діями. Без оволодіння відповідними процесами неможливий подальший розвиток у дитини власне людських здібностей.

Ми знаємо, що в перші дні свого існування людське немовля є одним з найбільш безпорадних на світлі істот і перш за все вимагає фізичного догляду. Тому про його фізичному вихованні необхідно піклуватися в першу чергу. Не рекомендується, наприклад, занадто сильно сповивати дитину і довго тримати його в такому стані. Руки і ноги дитини повинні мати можливість вільного рухатися з 2-3-тижневого віку. Від рухів немовляти в перші дні і місяці життя може залежати розвиток в майбутньому його рухових здібностей, умінь і навичок.

До тих пір поки малюк не стане на власні ноги і не навчиться самостійно пересуватися, з ним починаючи з 1,5-місячного віку необхідно регулярно проводити спеціальні фізичні вправи. У віці від 1,5 до 3 місяців це може бути легкий, поглажуючий масаж рук, ніг, спини і живота дитини. Від трьох до чотирьох місяців рекомендується застосовувати розтирання і розминку тих же са-

мих частин тіла. Вільне пасивне пересування рук і ніг дитини. Їх згинання та розгинання руками дорослого.

Від чотирьох до шести місяців дорослому слід вже уважно спостерігати за власними спробами дитини самостійно виконувати різноманітні цілеспрямовані рухи і всіляко їх стимулювати. Такими рухами, які вимагають підтримки, можуть бути діставання і загарбання предметів, перевертання з боку на бік, спроби зайняти сидяче положення, самостійно встати на карачки, на коліна, на ноги і зробити перші кроки. Приблизний комплекс фізичних вправ для немовляти 6-7-місячного віку повинен включати в основному надання допомоги дитині в рухах, виконуваних ним за власною ініціативою. В 9-12 місяців особливо важливо стимулювати власне старання дитини встати і ходити.

Відповідаючи на четверте питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що протягом раннього дитинства вдосконалюється інтелект дитини, відбувається перехід від наочно-дієвого до наочно-образного мислення. Практичні дії з матеріальними предметами поступово заміщаються діями з образами цих предметів. Дитина робить черговий крок на шляху свого інтелектуального розвитку. Для того, щоб розвиток і далі йшов прискореними темпами, дітям раннього віку необхідно якомога більше давати завдань на уяву. Слід особливо заохочувати їх самостійність і прагнення до художнього і технічного конструювання, творчості, зокрема - малювання. Спілкування з дорослими, спільні з ними творчі ігри виступають в якості основних умов розвитку здібностей дитини.

Початок раннього віку - це вступ в сензитивний період розвитку мови. У віці від одного року до трьох років дитина найбільш сприйнятлива до засвоєння мови. Тут завершується формування тих передумов до оволодіння людською мовою, які виникли ще в дитячому віці: мовний слух, здатність до розуміння мови, включно з мовою міміки, жестів і пантоміміки. Пасивне сприйняття і реагування на мову дорослого, до якого дитина практично вже підготовлена до кінця дитячого віку, в ранньому дошкільному дитинстві заміщається активним оволодінням мовою.

В основі розвитку мовлення дитини в початковому періоді її активного користування лежить оперантне і вікарне научіння, зовні виступає як наслідування мови дорослого. На другому році життя у дитини зростає інтерес до навколишнього світу. Діти всі хочуть дізнатися, помацати, потримати в своїх руках. У цьому віці їх особливо цікавлять назви нових предметів і явищ, імена оточуючих людей, вони чекають від дорослих відповідних роз'яснень. Оволодівши першими словами, діти часто задають дорослим питання «що це?», «Як це?», «Як це називається?». Такі питання не можна залишати без уваги, необхідно завжди відповідати на них якомога повніше, щоб задовольнити природну цікавість дитини і сприяти його когнітивному (пізнавальному) розвитку.

Теми рефератів

1. Мотивація як психологічна категорія. Мотив як ціль.
2. Сутність навчальних мотивів.
3. Основні джерела навчальної мотивації.
4. Характеристики й функції навчальної мотивації.

5. Основні форми прояву навчальних мотивів у навчальному процесі.

Література

Основна: 6 (с. 13-18), 7 (с. 12-15), 8 (с. 45-54), 9 (с. 26-27), 11 (с. 56-89).

Допоміжна 1 (с. 25), 7 (с. 10-12), 9 (с. 45-87)..

ТЕМА № 9. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.

Семінарське заняття «Психологічні особливості навчання у дошкільному віці».

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформувані уявлення про навчальну діяльність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Розвиток сприйняття, пам'яті і мислення.
2. Навчання мови, читанню, писанню.
3. Підготовка до навчання в школі.
4. Навчально-дидактичні ігри, що розвивають та форми занять з дітьми дошкільного віку.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що рівень інтелекту, який досягається дитиною до 6-7 років, а також ступінь його готовності до навчання в школі істотно залежить від того, наскільки продуманим було навчання дитини в сім'ї і в дошкільних установах протягом попередніх трьох-чотирьох років. Саме ці роки вносять великий вклад в пізнавальний розвиток дітей. В якості ведучого виду діяльності в даному віці виступає гра, доповнюється активним спілкуванням.

В даному віці у дітей відкриваються великі можливості для вдосконалення когнітивних процесів, в першу чергу сприйняття через формування **сенсорного розвитку**.

Сенсорний розвиток — це удосконалення відчуттів, сприймання, наочних уявлень. У дітей знижуються пороги відчуттів. Підвищується гострота зору і кольорове відчуття, розвивається фонематичний та звуковисотний слух, значно зростає точність оцінок ваги предметів. У результаті сенсорного розвитку дитина оволодіває перцептивними діями, засвоює сенсорні еталони. Сенсорні еталони формуються в діяльності, а саме ліплення, конструювання, малювання найбільше сприяють прискоренню сенсорного розвитку.

Такими еталонними зразками при сприйнятті форми предметів, наприклад, можуть служити відомі геометричні фігури (лінія, кут, трикутник, прямокутник, коло, квадрат); при сприйнятті кольору - спектр і різні відтінки його основних кольорів за насиченістю і яскравості; при сприйнятті величини предметів - градації заходів і відмінності величин (довжина, площа, об'єм).

Познайомивши дитину з цими еталонами, її необхідно навчити користуватися ними на практиці для встановлення відповідних властивостей, що забезпечує поліпшення процесу сприйняття. Висока якість сприйняття, в свою чергу, складає основу для розвитку здібностей.

Паралельно з розвитком сприйняття в дошкільному віці йде процес поліпшення **пам'яті** дитини, причому, можливості розвитку пам'яті набагато ширше. Її вдосконалення у дітей дошкільнят може йти відразу за кількома напрямками.

Перше - це надання процесам запам'ятовування довільний характер, друге - перетворення пам'яті дитини з безпосередньої в опосередковану, третє - розвиток засобів і прийомів як запам'ятовування, так і пригадування. Розглянемо кожне з цих напрямків окремо.

Від молодшого дошкільного віку до старшого відбуваються помітні зміни пам'яті. Перш за все до кінця дошкільного дитинства пам'ять виділяється в особливу, незалежно керовану психічну функцію дитини, яку він може в тій чи іншій мірі контролювати. У цьому віці завдяки постановці перед дітьми спеціальних мнемічних завдань відбувається перехід до мимовільної пам'яті. Чим більше таких завдань виникає перед дошкільняком в грі, спілкуванні і праці, тим швидше його пам'ять перетворюється з мимовільної до довільної. **Мнемічні** - це дії, спрямовані на запам'ятовування, збереження і відтворення інформації.

Особливо швидко і легко мнемічні дії виникають і відокремлюються в грі. Більш того, продуктивність запам'ятовування в грі помітно вище, ніж в інших видах діяльності.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що у дошкільному віці триває розвиток мови. Воно йде по лінії з'єднання мови з мисленням і її інтелектуалізації. Це - формування понять, логіки міркувань, смислове збагачення слова, диференціація та узагальнення словесних значень. Мова в цьому віці поступово перетворюється в найважливіший інструмент мислення дитини.

На п'ятому році життя у дітей зазвичай настає період «чомучок», а незабаром після нього починається вік дитячого словотворчості. Діти в цей час задають дорослим багато питань пізнавального характеру, проявляють підвищений інтерес до слів. У них швидко наростає запас слів, мова стає багатшою, граматично і синтаксично складною.

Інтенсивно росте словниковий склад мови. Як і в ранньому дитинстві, тут значні індивідуальні відмінності: у одних дітей словниковий запас значно більший, у інших — менший, що залежить від умов їх життя, від того, як і скільки з ними спілкуються близькі дорослі. Приведемо середні дані за В. Штерном. В 1,5 року дитина активно використовує приблизно 100 слів, в 3 роки — 1000—1100, в 6 років — 2500—3000 слів.

Розвивається граматичний склад мови. Дітьми засвоюються тонкі закономірності морфологічного порядку (побудова слова) та синтаксичного (побудова фрази). Дитина 3—5 років не просто активно володіє мовою — вона творчо засвоює мовну дійсність.

У дитини-дошкільника з'являється оригінальне словотворення, яке К.І. Чуковський описав у своїй чудовій книзі "Від 2 до 5". Наприклад, "Від м'ятних цукерок у роті сквознячок", "У лисого голова — босяком", "Бабуся! Ти моя найкраща любовниця". "Пішли в ліс заблудатися". Хвора дитина вимагає:

"Покладіть мені на голову холодний мокрес!", "Чоловік стрекози — стрекозьол", "Давайте лопатить сніг", "Мама сердиться, та швидко удобряється".

Те, що дитина засвоює граматичні форми слова і набуває значний активний словник, дозволяє їй в кінці дошкільного віку перейти до контекстної мови.

Цей вік є синзетивним для розвитку мови і головне навчальне завдання полягає в збагаченні словника дитини, в засвоєнні ним понять, в розумінні багатозначності вживаних слів і їх смислових відтінків. Всьому цьому сприяє паралельна активізація і спільне використання різних видів мовлення: діалогічного, монологічного, репродуктивного, творчого, інтонаційно різного. У дитини необхідно виробляти і вдосконалювати вміння розповідати вголос, спеціально спонукати її до того, щоб, вирішуючи завдання, вона активно використовувала мову.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що Дослідження науковців свідчать про те, що рівень розвитку мовлення дітей залежить від ступеня сформованості дрібної моторики пальців рук. Недарма народна педагогіка впродовж багатьох століть зберігає значну кількість фольклорних творів, використання яких супроводжується активними рухами: «Сорока-ворона», «Пальчику, пальчику», «Горошок, бобошок» тощо.

Рухи пальців і кисті руки розвиваються в дитини поступово протягом усього дошкільного життя. Однак, на момент вступу дитини до школи не завершується процес закріплення пальців кисті руки. Цим пояснюється невпевненість у рухах, дрижання пальців під час проведення прямих ліній, написання овалів та напівовалів, швидка втомлюваність. Труднощі, з якими стикається дитина під час письма, викликають у неї негативне ставлення до цієї діяльності. Тому дитина, яка робить лише перші кроки в набутті графічної навички письма, потребує постійної допомоги дорослого, адже саме він має перетворити складну для дитини діяльність на цікаву гру. Із чого тренування, з розминки, зі своєрідної зарядки для пальчиків. Ось наші рекомендації.

«БУДУ ВПРАВНИМ МУЗИКАНТОМ» - імітація гри на різних музичних інструментах (піаніно, скрипка, гітара, балалайка, бубон, флейта, сопілка, баян).

«ПАЛЬЧИКИ КРОКУЮТЬ» – імітація рухів для вимірювання довжини стола.

«УПІЙМАЮ – НЕ ВПУЩУ» – захопити і утримувати пальчиками будь-який предмет, іграшку.

«ПІДЙОМНИЙ КРАН» – перенести будь-який предмет кінчиками пальців з одного місця на інший.

«НАНИЖУ НАМИСТЕЧКО» – нанизати на ниточку намистинки.

«УМІЛІ РУЧКИ» – імітація рухів, які виконуються під час певної роботи (як бабуся ліпить вареники, як дідусь пиляє дрова, як мама пришиває гудзик, як тата керує машиною).

«ПАЛЬЧИКИ ТАНЦЮЮТЬ» – імітація пальчиками танцювальних рухів на столі.

Під час проведення тренувальних вправ слід пам'ятати, що вправляння стає цікавішим і ефективнішим, якщо набуває творчого характеру. Додавши трішки фантазії, руки дитини можна легко перетворити на казкових персонажів (лисичку, зайчика, вовка), на різноманітні предмети (будиночок, стіл, човник). Якщо ще й вивчити вірш і розіграти його за допомогою рук, то вже ніхто не згадає, що пальчикова гімнастика – це необхідна підготовча вправа для письма, оскільки дії з руками стають самостійними і мотивованими, підтримуються внутрішнім інтересом дитини до участі у своєрідній пальчиковій драматизації.

Після гімнастики слід виконати основні вправи – вправи з письма. Варто пам'ятати, що їх тривалість не повинна перевищувати 5 хвилин.

Відповідаючи на четверте питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що у дошкільній педагогіці дидактичні ігри розрізняють за навчальним змістом, ігровими діями і правилами, організацією і стосунками дітей. Ці класифікації співвідносяться зі змістом навчання і виховання: ігри для сенсорного виховання, ігри, спрямовані на ознайомлення дітей з об'єктами і явищами навколишньої дійсності, на формування елементарних математичних уявлень, на мовленнєвий розвиток.

Поширеною є класифікація дидактичних ігор за характером матеріалу, згідно з якою виокремлюють:

1. Ігри з предметами. У таких іграх використовують дидактичні іграшки (мозаїку, кубики), реальні предмети, різноманітний природний матеріал (листя, плоди, насіння). Поширені вони в народній педагогіці, яка, враховуючи потребу дитини у пізнанні предметів, створила сюжетні (ляльки, предмети побуту, овочі тощо) і безсюжетні (кулі, циліндри, пірамідки та ін.) дидактичні матеріали. Використання сюжетних дидактичних іграшок має багато спільного із сюжетно-рольовими іграми. Безсюжетні іграшки використовують для закріплення знань про властивості та якості предметів (розмір, кількість, колір, форму). У народних дидактичних іграшках закладено принцип самоконтролю. Це означає, що матрешка, пірамідка, грибок не закриються, якщо їх частини підібрані неправильно. У процесі ігрових дій (роз'єднання, з'єднання, зняття, нанизування та ін.) за певними правилами дитина освоює спосіб розв'язання дидактичного завдання.

Під час ігор із предметами та іграшками діти ознайомлюються з їх властивостями та ознаками, порівнюють, класифікують їх. Поступово їхня ігрова діяльність ускладнюється, вони починають вирізняти, об'єднувати предмети за однією ознакою (кольором, формою, призначенням), що сприяє розвитку логічного мислення. Дітей усе більше ваблять завдання, що вимагають усвідомленого запам'ятовування кількості та розташування предметів, зобов'язують до пошуку відсутньої іграшки.

2. Настільно-друковані ігри. Вони передбачають дії не з предметами, а з їх зображеннями. Найчастіше вони зорієнтовані на розв'язання таких ігрових завдань: добір картинок за схожістю (деякі види лото, парні картинки), карток-картинок під час чергового ходу (доміно), складання цілого з частин (розрізні картинки, кубики) тощо. Завдяки таким діям діти уточнюють свої уявлення, систематизують знання про навколишній світ, розвивають розумові процеси та

операції, просторові орієнтації, кмітливість, увагу, формують організаторські вміння.

3. Словесні ігри. Вони є найскладнішими, оскільки змушують дітей оперувати уявленнями, мислити про речі, з якими на той час вони не діють, використовувати набуті знання у нових ситуаціях і зв'язках. У молодшому дошкільному віці ці ігри спрямовані на розвиток мовлення, уточнення і закріплення словникового запасу, формування вміння рахувати, орієнтуватися у просторі. У старшому дошкільному віці словесні ігри розвивають самостійність мислення, активізують розумову діяльність дітей. Як правило, дошкільникам доводиться описувати предмети, відгадувати їх за описом, за ознаками схожості та відмінності, групувати за властивостями, знаходити алогізми в судженнях, вигадувати власні розповіді.

Теми рефератів

1. Основні особливості навчальної діяльності.
2. Структура навчальної діяльності.
3. Навчальні дії в структурі навчальної діяльності.
4. Проблема знань у психолого-педагогічній літературі.
5. Психолого-педагогічні умови засвоєння знань.

Література

Основна: 6 (с. 13-18), 7 (с. 12-15), 8 (с. 45-54), 9 (с. 26-27), 11 (с. 56-89).
Допоміжна 1 (с. 25), 7 (с. 10-12), 9 (с. 45-87).

ТЕМА № 10. НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.

Семінарське заняття «Навчання молодших школярів».

Навчальна мета заняття: засвоєння матеріалу з даної теми, сформулювати уявлення про навчальну діяльність.

Кількість годин – 4 години.

Навчальні питання:

1. Організація навчання дітей в молодших класах школи.
2. Навчання молодших школярів в домашніх умовах.
3. Вплив батьків на навчання в школі.
4. Ігрова і навчальна діяльність в молодших школярів.
5. Джерела розумового розвитку дітей, причини неуспішності та нездатності до навчання.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що незалежно від того, скільки зусиль і часу витрачається на забезпечення готовності дітей до навчання в школі ще в дошкільному віці, в початковий період навчання з труднощами стикаються практично всі діти. Існує перехідний період від дошкільного дитинства до шкільного, який можна назвати періодом адаптації дитини до школи. Загальна психологічна характеристика цього і наступних періодів у житті дитини, пов'язаних з радикальними змінами її психології та поведінки, пояснюється соціальною ситуацією розвитку і внутрішньою позицією. Перше з цих понять відноситься до соціальних умов, в яких йде процес психічного розвитку дитини. Вона також включає уяв-

лення про місце дитиною в суспільстві, в системі поділу праці. Друге поняття характеризує внутрішній світ дитини, ті зміни, які в ній повинні відбутися для того, щоб дитина змогла добре пристосуватися до нової соціальної ситуації і використовувати її для свого подальшого психологічного зростання. Ці зміни зазвичай пов'язані з формуванням нових відносин, нового сенсу і мети життя, зачіпають потреби, інтереси і цінності, форми поведінки і ставлення до людей.

Зрозуміло, що такі радикальні зміни в житті людини без внутрішніх і зовнішніх проблем не обходяться, і це стосується будь-якого віку. Якщо такий перелом настає в дитинстві, то завдання вчителів та батьків полягає в тому, щоб максимально полегшити його для дитини, вміло і ефективно допомогти йому подолати виниклі труднощі.

Як це краще зробити? В першу чергу необхідно звернути увагу на формування у першокласників повноцінної навчальної діяльності. Додамо то, що стосується безпосередньо першокласників. Психолого-педагогічний аналіз показує, що у них найчастіше зустрічаються два види труднощів: виконання режиму і вступ в нові взаємини з дорослими. Найпоширенішим явищем негативного характеру в цей час є перенасичення заняттями, що швидко настає у багатьох дітей незабаром після їх надходження в школу. Зовні воно зазвичай проявляється в неможливості зберігати на належній висоті початковий природний інтерес до школи і до навчальних предметів.

Відповідаючи на друге питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що труднощі адаптаційного характеру легше і краще за все долаються тоді, коли одночасно з надходженням дитини в школу з нею проводиться велика робота вдома. Перевага домашньої роботи над шкільною в адаптаційному плані полягає в тому, що вона носить індивідуальний характер і більшою мірою, ніж шкільна, враховує особливості кожної дитини. Батькам, які займаються вдома з дітьми, ці особливості відомі більше, ніж стороннім людям, епізодично зустрічається з дитиною, зокрема учителям. Крім того, вдома дитина зазвичай відчуває себе більш розкуто, і у неї є більше вільного часу.

У домашньому діловому і особистісному спілкуванні з дитиною необхідно активно допомагати йому долати труднощі, з якими вона стикається в школі. Ми вже знаємо, наприклад, що значна частина учнів першого класу відстає в навчанні через невміння виділяти і усвідомлювати навчальне завдання. Щоб навчити дитину цього в домашніх умовах, слід систематично, наполегливо і дохідливо пояснювати їй, що кожен шкільний предмет, кожен урок і кожне навчальне завдання розраховане на те, щоб чогось корисного її навчити. Цю думку бажано ілюструвати на конкретних і зрозумілих для дитини прикладах з її власного повсякденного життя. Необхідно постійно ставити перед дитиною питання, направлене на з'ясування того, як вона розуміє навчальне завдання. Це можуть бути питання типу: «Чому можна навчитися при виконанні даного завдання?», «Чому ти зможеш навчитися сам, вирішивши це завдання?», «Чому це важливо зробити?». Такі питання допоможуть дорослому, яка навчає дитину, встановити, чи зрозуміле для дитини навчальне завдання.

Непогано працюють на з'ясування навчального завдання такі питання, які можна задавати дитині, коли вона уже зрозумів, що все, що в школі виклада-

ють, чогось хорошого вчить, і сам навчиться визначати те, чого можна навчитися, виконуючи шкільні завдання. Це питання типу: «Чому ти навчився?», «Що нового ти дізнався на цьому занятті?» Подібні питання бажано ставити після закінчення виконання завдань.

Правильний контроль і адекватна самооцінка також самі собою виникнути не можуть, їх необхідно свідомо формувати. Багато дітей, що надходять в перший клас, в стані контролювати свою поведінку, але не можуть тримати постійно в сфері уваги процес і результати навчальної діяльності. Щоб сформувати контроль і самооцінку, необхідно привчити дитину порівнювати виконувану ним роботу з деяким зразком, попередньо навчивши її прийомам такого порівняння. Контроль і самооцінку дитини потрібно формувати не тільки в навчальній, а й в інших доступних їй видах діяльності: у грі, в конструюванні, в різних домашніх турботах і справах. Тоді легше буде узагальнити і перенести прийоми контролю на навчання.

Відповідаючи на третє питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що половина людей здаються на шляху до своєї мети, тому що їм ніхто не сказав: «Я вірю в тебе, у тебе все вийде!» Багато батьків, у яких є діти шкільного та дошкільного віку, стикаються з проблемою відсутності мотивації до навчання у дитини. Як же сформувати у школяра бажання вчитися? Як зробити так, щоб у нього не пропадав внутрішній стимул пізнавати нове, незалежно від того, скільки зусиль треба буде для цього докласти? Як сформувати мотивацію до навчання у школяра, який вважає, що вчитися в школі нудно?

Одна з основних проблем сучасної педагогіки – відсутність бажання та інтересу дітей вчитися, отримувати знання. В одних дітей мотивація у до навчального процесу зникає, не встигнувши з'явитися, в інших – з різних причин втрачається з часом. Чому це відбувається, хто винен і в чому причини давайте розберемося разом. В інтернеті, та й книжкових магазинах є велика різноманітність видань на цю тему, та й у кожного батька є своя думка з цього приводу. Однак питання залишається актуальним і донині в багатьох сім'ях. Деякі батьки пропонують ставити в приклад сьогоденних успішних людей, олігархів, лякають роботою двірником і вантажником, а хтось упевнений, що інтерес дитини до навчання залежить від вчителів і психологів, тим самим перекладаючи з себе відповідальність на плечі школи. Інші ж пропонують радикальні способи вирішення цього питання: карати за погані оцінки, позбавляти комп'ютера, планшетів, телефону, прогулянок, спілкування з друзями за кожну оцінку нижче 4, серед таких батьків зустрічаються і ті, хто вдається до старих перевірених методів, як ремінь і качалка.

Щорічно у більшості учнів прагнення до досягнень у навчанні та мотивація до навчання знижується. Причому якщо раніше в таку категорію дітей потрапляли, в основному, підлітки – у зв'язку з перехідним періодом – то тепер неухильно знижується мотивація до навчання навіть у малюків в початковій школі.

Відповідаючи на четверте питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що гра в тих формах, в яких вона існувала в дошкільному дитинстві, в молодшому шкільному віці починає втрачати своє роз-

виваюче значення та поступово замінюється вченням і трудом, суть яких полягає в тому, що дані види діяльності на відміну від гри, якою доставляється просто задоволення, мають певну мету. Та й самі по собі ігри в цьому віці становляться новими. Великий інтерес для молодших школярів представляють такі ігри, в які із задоволенням грають і дорослі. Ці ігри, змушують думати, надають дитині можливість перевірити і розвинути свої здібності, включають його в змагання з іншими людьми. Участь дітей в таких іграх сприяє їх самоствердженню, розвиває наполегливість, прагнення до успіху й інші корисні мотиваційні якості, які дітям можуть знадобитися в їх майбутньому дорослому житті. У таких іграх вдосконалюється мислення, включаючи дії з планування, прогнозування, зважуванню шансів на успіх, вибору альтернатив. До нового типу ігор, що починають залучати підвищену увагу дітей в молодшому шкільному віці, відносяться і різноманітні спортивні ігри. Крім вирішення завдань на розвиток практичного мислення ці ігри зміцнюють здоров'я дітей, виробляють сміливість, наполегливість, інші корисні якості.

Кожен з чотирьох основних видів діяльності, характерний для дитини молодшого шкільного віку: навчіння, спілкування, гра і праця - виконує специфічні функції в його розвитку. Вчення сприяє набуттю знань, умінь і навичок. Спілкування покращує обмін інформацією, вдосконалює комунікативну структуру інтелекту, вчить правильно сприймати, розуміти і оцінювати дітей. Гра вдосконалює предметну діяльність, логіку і прийоми мислення, формує і розвиває вміння і навички ділової взаємодії з людьми. Праця покращує ручні рухи, зміцнює практичне, просторове і образне мислення. Без активного участі дитини в будь-якому з цих видів діяльності її психічний розвиток було б однобічним і неповним.

Відповідаючи на п'яте питання здобувачі вищої освіти здобувачі вищої освіти повинні сказати, що в якості додаткових до вже названих джерел розумового розвитку молодших школярів, особливо в третьому і в четвертому класах школи, виступають різні види мистецтва, засоби масової інформації: друк, ТВ, радіо, Інтернет. Вони розширюють і поглиблюють кругозір дитини, покращують її знання, підвищують рівень ерудиції та загальної культури. Знайомство з образотворчим мистецтвом, включає класичне і сучасне, поглиблює інтелектуально-емоціональне сприйняття світу. Завдяки цьому дитина позбавляється від езопової точки зору, починає розуміти, що, крім його власного сприйняття світу, може існувати і інше його бачення, інша, відмінна від власної, перспектива. Все це може бути потім перенесено на особистісне і делове спілкування з людьми, де здатність встати на точку зору іншої людини, зрозуміти і прийняти її ще більш важлива, ніж в пізнанні світу мистецтва. Життєвий досвід переконує, що люди, які виявляють відсутність у себе такої здатності, разом з тим показують нерозуміння і несприйняття сучасного мистецтва і нового взагалі.

Мистецтво кіно, телебачення розширюють рамки сприйняття світу, збагачують його бачення за рахунок того, що завдяки творчій роботі сценаристів, режисерів і виконавців на екрани потрапляє найцікавіше з того, що існує в житті, найбільш цінне для розвитку інтелекту і культури людини. Не цілком правильно чинять ті вихователі та батьки, які обмежують кіно- і телеперегляд дітей

молодшого шкільного віку тільки передачами, спеціально підготовленими для них, які здебільшого досить наївні і мало що дають для розвитку дитини. «Дорослі» передачі, як правило, краще розвивають дітей, специфічним чином діють на їх думки і почуття. Вони породжують у дітей питання, змушуючи їх думати, розширювати свої знання, вдосконалювати інтелект. Важливо, щоб поряд з дитиною під час перегляду таких передач знаходився дорослий, готовий дати потрібне пояснення, прокоментувати побачене.

Вельми благотворно на розвиток дітей молодшого шкільного віку позначається театр. Його сприйняття дитиною молодшого шкільного віку складніше, ніж кіно чи телебачення.

У театрі одночасно доводиться стежити за тим, що діється на сцені, слухати і розуміти не завжди чітку мову акторів, розподіляти і переключати увагу. До сприйняття театру дитини необхідно готувати заздалегідь, пояснювати їй зміст вистави, сенс п'єси і багато іншого, що робить театральне видовище, психологічно розвиває глядача видом мистецтва.

Важливість театру для розвитку дітей полягає, зокрема, в тому, що він вчить їх сприймати і оцінювати людей в реальних життєвих ситуаціях.

Теми рефератів

1. Проблема розуміння в психолого-педагогічній літературі.
2. Основні рівні оволодіння вміннями й навичками.
3. Сутність теорії поетапного формування розумових дій і понять.
4. Формування загальнонавчальних умінь і навичок як одне з основних педагогічних завдань.

Література

Основна: 6 (с. 13-18), 7 (с. 12-15), 8 (с. 45-54), 9 (с. 26-27), 11 (с. 56-89).
Допоміжна 1 (с. 25), 7 (с. 10-12), 9 (с. 45-87).

3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Заброцький М.М. Педагогічна психологія: Курс лекцій. – К., МАУП, 2010. – С.69-91.
2. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2015. – 128 с.
3. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. Посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К. : Каравела, 2017. – 400 с.

Допоміжна

1. Червоний П. Д. Шкільний музей А.С. Макаренка : матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. / П. Д. Червоний, О. М. Павленко // [„Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття ”] (Суми, 15–16 березня 2018 р.). – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. – 284 с.

2. Червоний П. Д. Виховання колективізму в школі за системою А. С. Макаренка : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. / П. Д. Червоний, // „Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України ” (Харків, 30 березня 2018 р.). – Х.: ХНУВС, 2018. – с. 274-276.

3. Червоний П. Д. Ігри в соціально-психологічній реабілітації дітей / П. Д. Червоний // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 7 квіт. 2017 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 280 с. С. 255-257.

4. Червоний П. Д. Особливості формування курсантського колективу на навчальному курсі ВНЗ МВС України / Червоний П. Д., Гіренко С. П. // Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип. LXXVIV. Том. 3. – Херсон : 2017 – С. 98 – 102.